

НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ, БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ: АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧОЇ НОВЕЛИ

ILLEGAL USE FOR PROFIT OF HUMANITARIAN AID, CHARITABLE DONATIONS OR FREE AID: ANALYSIS OF THE LEGISLATIVE AMENDMENT

Бондаренко О.С., д.ю.н., доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін та судочинства
Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Савчук В.О., студент II курсу
Навчально-науковий інститут права Сумського державного університету

Забезпечення ефективного функціонування державного механізму в умовах війни – це важливий аспект, що є необхідним для повноцінної роботи апарату держави на усіх його рівнях. Так, вкрай суттєвим заходом варто вважати адаптацію законодавства відповідно до викликів сучасності, зокрема й реалій воєнного часу. Одне з ключових місць в системі адаптації національного законодавства відводиться Кримінальному кодексу України. Так, аналізування його тексту дозволяє зробити висновок про колосальну кількість суттєвих змін, які зазнала як загальна, так і особлива частини кримінального закону за час воєнного стану. Однією з найбільш вагомих із них, на нашу думку, є криміналізація незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Криміналізація цього діяння насамперед обумовлена гострою суспільно-політичною проблемою, яка набула значних масштабів після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, коли почали виявляти факти незаконного привласнення гуманітарної допомоги у значних розмірах та її використання не за призначенням та з метою отримання прибутку, що спричинило хвилю обурення та незадоволення в суспільстві.

Безперечно, факти нецільового використання гуманітарної допомоги фіксувалися і раніше, водночас розмір шкоди та їх кількість з початку повномасштабного вторгнення стали становити значну суспільну небезпеку. Саме тому, воєнний стан став рушійною силою для криміналізації, водночас передумови для цього існували вже давно.

У зв'язку зі зміною Кримінального Кодексу України та набуття чинності Закону України від 24 березня 2022 р № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» кодекс був доповнений статтею ст. 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги». Так, необхідність введення цієї норми обумовлено низкою випадків що мали і мають місце у нашій країні.

У статті проаналізовано склад кримінального правопорушення незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги та відмежування цього діяння від суміжних.

Ключові слова: гуманітарна допомога, кримінальна відповідальність, воєнний стан, незаконне використання, прибуток, благодійна пожертва, безоплатна допомога, корупційне кримінальне правопорушення.

Ensuring the effective functioning of the state mechanism in conditions of war is an important aspect that is necessary for the full-fledged operation of the state apparatus at all its levels. Thus, the adaptation of legislation in accordance with the challenges of modern times, including the realities of wartime, should be considered an extremely important measure. One of the key places in the system of adaptation of national legislation is assigned to the Criminal Code of Ukraine. Thus, the analysis of its text allows us to draw a conclusion about the colossal number of significant changes that both the general and special parts of the criminal law underwent during the martial law. One of the most important of them, in our opinion, is the criminalization of the illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or free aid. The criminalization of this act is primarily due to an acute social and political problem, which gained significant proportions after the beginning of the full-scale invasion of the Russian Federation in Ukraine, when the facts of the illegal appropriation of humanitarian aid in significant amounts and its use for non-intended and profit-making began to be discovered, which caused a wave of indignation and dissatisfaction in society.

Undoubtedly, the facts of misuse of humanitarian aid have been recorded before, while the amount of damage and their number since the beginning of the full-scale invasion began to pose a significant public danger. That is why martial law became the driving force for criminalization, while the prerequisites for this have existed for a long time.

In connection with the amendment of the Criminal Code of Ukraine and the entry into force of the Law of Ukraine dated March 24, 2022, No. 2155-IX "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine Regarding Liability for Illegal Use of Humanitarian Aid", the Code was supplemented by Article 201-2 "Illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or gratuitous aid". Yes, the need to introduce this norm is due to several cases that have occurred and are occurring in our country.

The article analyzes the composition of the criminal offense of illegal use for profit of humanitarian aid, charitable donations or gratuitous aid and the separation of this act from related acts.

Key words: humanitarian aid, criminal responsibility, martial law, illegal use, profit, charitable donation, free aid, corruption criminal offense.

Постановка проблеми. Забезпечення ефективного функціонування державного механізму в умовах війни – це важливий аспект, що є необхідним для повноцінної роботи апарату держави на усіх його рівнях. Так, вкрай суттєвим заходом варто вважати адаптацію законодавства відповідно до викликів сучасності, зокрема й реалій воєнного часу. Одне з ключових місць в системі адаптації національного законодавства відводиться Кримінальному кодексу України. Так, аналізування його тексту дозволяє зробити висновок про колосальну кількість суттєвих змін, які зазнала як загальна, так і особлива частини кримінального закону за час воєнного стану. Однією з найбільш вагомих із них, на нашу думку, є кри-

міналізація незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Криміналізація цього діяння насамперед обумовлена гострою суспільно-політичною проблемою, яка набула значних масштабів після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну, коли почали виявляти факти незаконного привласнення гуманітарної допомоги у значних розмірах та її використання не за призначенням та з метою отримання прибутку, що спричинило хвилю обурення та незадоволення в суспільстві.

Безперечно, факти нецільового використання гуманітарної допомоги фіксувалися і раніше, водночас розмір шкоди та їх кількість з початку повномасштабного втор-

гнення стали становити значну суспільну небезпеку. Саме тому, воєнний стан став рушійною силою для криміналізації, водночас передумови для цього існували вже давно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Велика кількість аспектів, які прямо чи опосередковано стосуються питань дослідження висвітленої тематики, були предметом наукового інтересу дослідників. Серед них, О. Дудоров, Р. Мовчан, Н. Носевич, О. Кришевич, А. Шевчук та О. Бондарук та інші. Поза тим, зважаючи на новизну аналізованої правової норми, особливий науковий інтерес, безперечно становить аналіз складу кримінального правопорушення незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Метою статті є кримінально-правова характеристика складу кримінального правопорушення незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку зі змінною Кримінального Кодексу України та набуття чинності Закону України від 24 березня 2022 р/ № 2155-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» кодекс був доповнений статтею ст. 201-2 «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги» [1]. Так, необхідність введення цієї норми обумовлено низкою випадків що мали і мають місце у нашій країні.

Загалом, з початку повномасштабного вторгнення особливо гостро розповсюдилась практика створення людьми шахрайських схем та псевдо- волонтерських організацій з метою отримання прибутку. Так, наприклад, на Тернопільщині два відомих місцевих волонтери розікрали понад 12 мільйонів гривень, які люди надсилали благодійному фонду для допомоги Збройним Силам України [2].

Також, не менш яскравий приклад зафіксовано у Дніпрі, де двос молодиків організували цілий механізм отримання, зберігання та збуту гуманітарної допомоги з Республіки Польщі. Такою схемою вони змогли отримати прибутку на понад 850 тисяч гривень [3]. Ці приклади актуалізують введення даної норми у чинне законодавство проте, у наукових колах через свою неоднозначність дана стаття викликала не аби яке обурення і низку запитань до законотворців.

Так, на думку, О. Дудорова та Р. Мовчана доповнення КК ст. 201-2 є черговим проявом невинуватої казуїстичності кримінального закону [4, с. 110]. Данна думка є аргументованою, адже за своїм складом кримінальне правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена статтею 201-2 Кримінального кодексу України містить у собі ознаки діяння, що характеризується заподіянням суспільної шкоди, яке у свою чергу не потребує криміналізації, оскільки за нього вже існує кримінальна відповідальність.

Водночас, протилежної думки дотримується Н. Носевич, яка вважає зміни до Кримінального Кодексу необхідним кроком, який дозволить уникати правопорушниками покарання у сфері благодійництва [5, с. 263].

Дійсно, науковці у даному питанні не можуть дійти до чіткої відповіді, адже ця норма має подвійну сутність. Так, склад аналізованого діяння є максимально схожим до шахрайських дій та тому подібних кримінально карних діянь відповідальність за які передбачена у ст. 190, ст. 192, ст. 193, ст. 206-2 Кримінального кодексу України. При цьому є один логічний факт, який унеможливає кваліфікацію даного діяння по вищезазначеним стаття Кримінального кодексу України. Ним є предмет аналізованого діяння: гуманітарна допомога – це цільова безоплатна грошова чи натуральна допомога у формі безповоротної фінансової допомоги чи добровільної пожертви чи допомоги у вигляді виконання робіт [2]. Тобто, виходячи

з логіки, особа що передає майно відмовляється від права власності на нього передаючи його волонтеру чи організації, при цьому, при передачі цього ж майна на законних підставах чи то юридична, чи то фізична особа не набувають права власності на це майно. Саме тому, ми переконанні у об'єктивності доповнення кримінального закону новою нормою.

Для забезпечення правильної кваліфікації важливо повне та однозначне розуміння уповноваженими особами всіх ознак складу кримінально-протиправного діяння.

Об'єктом незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги є суспільні відносини у сфері господарської діяльності. Однак, не зважаючи на місце розміщення аналізованої статті у структурі Кримінального кодексу України, не всі вчені розділяють цю думку. Зокрема, висловлюється припущення відносно доцільності віднесення незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, вчиненого з використанням службового становища, до числа корупційних кримінальних правопорушень. Адже, мета такого діяння, так само, як і мета корупційних кримінальних правопорушень – це незаконне збагачення. Саме тому, вважаємо, зазначену пропозицію цілком об'єктивною.

Щодо предмету правопорушення, то враховуючи банкетний характер диспозиції статті 201-2 Кримінального кодексу України, варто звернутися до Закону України «Про гуманітарну допомогу», де наводяться визначення поганянь «гуманітарна допомога» та «благодійна пожертва» У широкому розумінні, під гуманітарною допомогою слід розуміти адресно-цільову безоплатну допомогу, що надається у натуральній або матеріальній, тобто, грошовій формі, у вигляді здійснення робіт чи надання певного ряду послуг. Особи, що потребують допомоги з огляду на свій соціальний статус чи матеріальну незабезпеченість. Особи, які потребують її з огляду на свій соціальний статус, матеріальну незабезпеченість, або складне фінансове становище через надзвичайну ситуацію у їх житті, такими як: катастрофа, стихійне лихо є отримувачами такого виду допомоги. Однією з важливих рис гуманітарної допомоги є те, що певний вид робіт, товарів, послуг лише за рішенням уповноваженого державного органу можуть бути визначені як гуманітарна допомога [6]. Щодо благодійної пожертви, то вона визначається як безоплатна передача коштів або майна особою у власність інших осіб для досягнення тих чи інших цілей благодійної діяльності. У свою чергу, благодійна допомога представляє собою гуманітарну допомогу без інших видів компенсації донорам: грошової чи матеріальної. Щодо Закону «Про благодійну діяльність та благодійні організації», то цей нормативно-правовий акт містить лише загально-теоретичні формулювання, відповідно до яких посадові особи державних й місцевих органів державної влади та суб'єкти благодійної діяльності місцевого самоврядування несуть як кримінальну, адміністративну так і цивільно-правову відповідальність відповідно до законодавства. У разі порушення нормативності у сфері благодійної діяльності, то існує процес притягнення особи до відповідальності у тому разі, якщо міститься склад зазначеного правопорушення [7].

Як зазначає О. Кришевич, предметом посягання у діянні, відповідальність за вчинення якого передбачена статтею 201-2 Кримінального кодексу України є лише певні товари, тобто, предмети або інша благодійна допомога, при цьому надання послуг або виконання робіт, не підпадають під кваліфікацію цієї статті [8].

Також, одним з аспектів мети нашого дослідження було надання класифікації незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги як теоретико-

правовому явищу. Вважаємо за потрібне доопрацювання даної норми, зокрема, зменшення суми загальної вартості вчиненого правопорушення, що дозволило б ефективніше боротись із проявами недоброчесності серед волонтерів та благодійних організацій.

Об'єктивною стороною у даному правопорушенні виступає здійснення продажу, дій чи використання речей та предметів гуманітарної допомоги, укладання різноманітних правочинів щодо розпорядження таким майном з метою одержання доходу. Окрім того, вчинення зазначеного кримінального правопорушення під час правових режимів надзвичайного чи воєнного стану є обтяжуючою обставиною в даній ситуації. Проте, навіть не зважаючи на обтяжуючу обставину, а саме, воєнний стан, інкримінування зазначеної статті можливе лише у тому разі, якщо вартість товарів у 350 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, що у свою чергу, на сьогоднішній день становить понад 434 тисяч гривень.

Суб'єктом основного складу досліджуваного діяння може бути будь-яка особа, яка має всі обов'язкові ознаки (вік шістнадцяти років, осудна, фізична особа). На практиці зазвичай говорять про всіх тих громадян, які різними способами беруть участь у процесі надання гуманітарної допомоги, але з попередньо сформованим комерційним бажанням отримати від цього вигоду, або піддаються такій спокусі вже під час організації допомоги. Водночас у ч. 2 ст. 201-2 Кримінального кодексу України виділяється спеціальний суб'єкт – службова особа [9, с. 187].

Суб'єктивна сторона правопорушення будується на прямому умислі, тобто особа усвідомлює що її дії несуть суспільно небезпечний характер у той же час важливу роль відіграє і мета, а саме: отримання прибутку. Так, на думку А. Шевчука та О. Бондарука термін прибуток може бути сприйнятий хибно і що завжди перебуває поза законом [9, с. 187]. І правда, стаття 201-2 Кримінального кодексу України не надає нам трактування даного терміну, та не відсилає до інших актів. Таким чином, із загальноприйнятого терміну прибуток – це сума різниці доходів та витрат але дане трактування не може бути умисним адже як зазначалось вище суб'єкт не набуває права на використання майном, тому можна дійти до висновку що законотворець під даним терміном розуміє отримання суми коштів де доходи компенсують понесені витрати. На нашу думку, сам термін використання з отримання прибутку може викликати багато запитань, адже змодельовавши ситуацію де волонтер чи організація вносять благодійні кошти на недовготривалий депозит у банк для того щоб через певний термін придбати більше броньжолетів чи касок, ми матимемо порушення кодексу, хоча у результаті мета з якою отримувался прибуток була суспільно корисною.

З огляду на вищезазначене можна провести аналогію між статтею 201-2 Кримінального кодексу України з подібними їй статтями, а саме:

- ст. 190 Шахрайство;
- ст. 192 Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою;
- ст. 193 Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї;
- ст. 198 Придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом;
- ст. 206-2 Протиправне заволодіння майном підприємства, установи, організації;
- ст. 209 Легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом.

Відмінною рисою ст. 201-2 Кримінального кодексу України серед усіх вищезазначених є те, що суб'єкту правопорушення не потрібно заволодівати майном чи отримувати права на нього, тобто у самій статті йдеться лише про мету, а саме отримання прибутку. Доцільно зауважити, що у статті не зазначається спосіб вчинення правопорушення, такі як обман чи зловживання довірою, адже особа, яка купує гуманітарну допомогу у своїй голові чітко усвідомлює що вона купує гуманітарну допомогу [8].

У контексті відмежування хотіли б акцентувати і на досудовому розслідуванні та підслідності даної статті. Наприклад, ст. 190, ст. 192, ст. 193 ст. 198 Кримінального кодексу України відповідно до Кримінально-процесуального кодексу підслідні слідчим органами Національної поліції України, натомість діяння, які містять ознаки кримінального правопорушення, відповідальність за вчинення якого передбачена ст. 201-2 Кримінального кодексу України будуть розслідуватись слідчими органами Служби безпеки України [10]. Це має значення, якщо суб'єкт буде реалізовує предмети гуманітарної допомоги почергово, тобто, на суму що епізодом є меншою за 350 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, адже відповідно до законодавства один епізод буде підпадати під ознаки статті 190 Кримінального кодексу України, але об'єднуючи це правопорушення за ознаками повторності у результаті варто буде перекваліфікувати здійснене правопорушення за статтею 201-2 Кримінального кодексу України.

Висновки. Підсумовуючи, хотіли б зауважити, що не дивлячись на війну, що змусила кожного громадянина України змінити звичайний темп життя, та перейти до нового формату існування, на превеликий жаль, девіантні відхилення від правосвідомої та законної поведінки мають місце навіть зараз. Так, окремі особи, намагаючись використати воєнний стан з метою власного незаконного збагачення. Зазначене обумовило криміналізацію незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги. Зважаючи на швидкі темпи ухвалення закону про запровадження кримінальної відповідальності за аналізоване діяння, конструкцію диспозиції статті 201-2 Кримінального кодексу України неможливо назвати ідеальною. На нашу думку, вона потребує окремих корегувань, уточнень та узгодження з іншими законодавчими актами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 6 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.01.2023).
2. Розкрадання гуманітарної допомоги в Україні. Хто, як і чому це робить? BBC News Україна : вебсайт. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61584802.amr> (дата звернення: 05.01.2023).
3. У Дніпрі «волонтери» продавали гуманітарну допомогу. Офіс Генпрокурора (фото). ФОКУС : вебсайт. URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/525728-v-dnepre-volontery-prodavali-gumanitarnuyu-pomoshch-ofis-genprokurora-foto> (дата звернення: 08.11.2022).
4. Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова заборона щодо незаконного використання гуманітарної допомоги: сумнівна законодавча новела. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2022. Т. 2, № 98. С. 99–115.
5. Носевич Н. Р. Відповідальність за незаконне використання благодійної допомоги з метою отримання прибутку з використанням умов воєнного стану, забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. науково-практ. конф., м. Кропивницький, 1 лип. 2022 р. Кропивницький, 2022. С. 262–264. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2022/08/materialy_konferenciyi_donduvs_01_07_2022.pdf#page=263 (дата звернення: 06.01.2023).
6. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22.10.1999 р. № 1192-XIV : станом на 16 черв. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 06.01.2023).
7. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI : станом на 16 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення: 06.01.2023).

8. Кришевич О. В. Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги: кримінальні засади. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/21489/1/Збірник%20конференції%2026.05.22_шапки_ред_p110-114.pdf (дата звернення: 06.01.2023).

9. Шевчук А. В., Бондарчук О. М. Кримінальна відповідальність за розкрадання гуманітарної допомоги. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Випуск 72. Частина 2. С. 184–191.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 6 листоп. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 06.01.2023).